

Ėdebî Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

ISSN: 2602-4616

Cilt II, Sayı II, Ekim 2018

YÜKLENME TARİHİ: 03.10.2018 KABUL TARİHİ: 16.10.2018 YAYIN TARİHİ: 30.10.2018

Abdülkadir DAĞLAR

Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi. abdaglar@gmail.com

ORDIC ID: 0000-0003-4006-9670

Şİ‘RÂ DEĞİL ŞU‘ARÂ MIDIR?

IS IT ŞU‘ARÂ
AND NOT Şİ‘RÂ?

ÖZ

Bu tenkit makâlesi, dîvân şiiri araştırmalarında vezin ve anlam yordamlarının usûlüne uygun olarak kullanılmaması sonucunda düşülebilecek -Şi‘râ kelimesini şu‘arâ okumak gibi-okuma hatâlarına iki beytin okunuşu özelinde örnek verilecektir. Söz konusu okuma hatâlarından birinin yol açtığı yanlış anlama ve yanlış yorumlama da ikinci örnek çerçevesinde ayrıca değerlendirilecektir. Arap harfli dîvân şiirini doğru okuma, anlama ve yorumlama kılavuzluğuna bir örnek olabilmesi adına, bu yolda teknik bir usûlün nasıl izlenebileceğini göstermek, bu makâlenin temel amaçlarındandır.

Anahtar Kelimeler: Şi‘râ, Şu‘arâ, Okuma Hatâsı, Vezin, Anlam, Yorum, Tenkit.

ABSTRACT

This criticism article will provide an example of two verses that may cause misreadings -just like the Şi‘râ word being read as şu‘arâ in the result of the rhythm and meaning methods not being used in accordance with their methods in researches of dîvân poetry. Aforementioned misunderstanding and misinterpretation caused by one of these misreadings will also be evaluated within the framework of the second example. To be an example for the guidance of the correct reading, understanding, and interpretation dîvân poetry with Arabic letters, it is one of the basic goals of this article to show how a technical method should be followed in this approach.

Keywords: Şi‘râ, Şu‘arâ, Misreading, Rhythm, Meaning, İnterpretation, Criticism.

Giriş

Okuryazarlıkta Latin harflerinin belirleyici olduğu, hattâ metinlerin, Latin harfleriyle kurulmaya çalışılan anlamlar/anlamlandırmalar evreninde anlaşılıp yorumlandığı bir dönemde, Arap harfli Türkçe metinlerin doğru anlaşılıp yorumlanabilmesi için öncelikli şartın onların doğru bir şekilde okunabilmeleri olduğunu söylemeye gerek var mıdır? Hele, Türklerin yaklaşık 10 asır kullandığı Arap harfleriyle yazılmış manzûm metinleri doğru okumada -anlamı gözetmek şartıyla- arûz vezni bilgisi ile “mısrâları hecelerın açıklık kapalılık değer ve durumlarına yani cüz’ ve tef’ilelerine göre kesip ayırarak okumak” anlamına gelen “taktî” yordamıyla güvenli okumanın sağladığı kolaylığın lüzum ve ehemmiyeti yadsınabilir mi? Yadsınamaz elbette... Taktî’ yordamıyla güvenli okuma zahmetine katlanmanın, yanlış okuma illetinden kaynaklanan yanlış yorumlamadan okuru sâlim kılacak bir rahmete götürdüğü, tartışılmaz bir gerçektir.

Arap harfli manzûm metinlerde, bilhassa eş yazılı kelimelerin doğru okunabilmesi de -vezin ve anlam yordamlı- böyle bir okuma ameliyesini gerekli

kılmaktadır. Bu makâle vesîlesiyle “ortak imlâlî, ayrı anlamlı” iki Arapça kelimenin beyitler bağlamında hatâlı okunması iki örnekle tenkit edilecektir. Birinci tenkitte sâdece okuma yanlışına değinilecek, ikinci tenkitte yanlış okumadan kaynaklanan yanlış anlamlandırma da ayrıca değerlendirilecektir.

Arapça “şu‘arâ” (شعرا) ile “şî‘râ” (شعرا) kelimelerinin Arap harfleriyle ortak imlâlî oluşunun yol açtığı okuma hatâları, önemli ölçüde, vezinle birlikte anlam yordamının da kullanılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Aslında, vezin/taktî‘ yordamı kullanılmış olsaydı -muhtemelen- bu hatâlardan da emîn olunacaktı.

Bu kelimeler hakkında -belki mâlûmu îlâm kabîlinden- bir ön değerlendirmede bulunmak, konuya hazırlık bakımından yerinde olacaktır:

Şu‘arâ - Şî‘râ

“Şî‘r” ve “şâ‘ir” kelimelerinin bir türevi olan “şu‘arâ”, şâir kelimesinin çoğulu olarak “şâirler” anlamına gelmektedir; dîvân edebiyâtında hem manzûm hem mensûr eserlerde sıklıkla kullanılmış bir kelimedir.

“Şî‘râ” kelimesinin bu kelimelerle derin iştikâk alâkasını ortaya koymak zordur. Kimi şarkiyatçıların, kelimenin Grekçe “Sirius” yıldız ismiyle köken ilişkisinin bulunduğu iddiâlarının ne derece isâbetli olduğu bilinmez; ama Arapça’nın dil bilimcileri tarafından “şa‘r” (kıl/saç) kelimesiyle ilişkilendirilerek kelimeye “kıllı/saçlı” anlamı da yüklendiğini belirtmek gerekir. Şî‘râ kelimesi için bu anlamlandırmanın önemi yoktur; zira kelime özel bir isimdir, Kur‘ân-ı Kerîm’in bir âyetinde de yer alan parlak bir yıldızın ismidir. “Ve’n-necmi izâ hevâ... Battığı zaman yıldız andolsun...” âyetiyle başlayan Necm sûresinin 49. âyetinde “Ve ennehû huve rabbu’s-şî‘râ... Doğrusu Şî‘râ yıldızının Rabbi de odur...” denilmektedir.

Şî‘râ yıldızına dâir verilen bilgiler arasında, bir adının da “Mirzem” olduğu, İkizler burcundan sonra doğduğu, doğuş esnâsında yüksek sıcaklık taşıdığı yer almaktadır. Aslında güneydeki “Şî‘râ-yı Yemâniyye” ile kuzeydeki “Şî‘râ-yı Şâmiyye” adları verilen bir çift yıldızın mevcut olduğu, ancak Şî‘râ ismiyle kastedilenin, tüm gökyüzü âleminin en parlak yıldızı sayılan Şî‘râ-yı Yemâniyye olduğu iddiâ edilmektedir. Şî‘râ, güneşten 50 kat daha büyük ve 23 kat daha parlaktır; dünyâ ile Şî‘râ arasındaki mesâfe, dünyâ ile güneş arasındaki mesâfeden 1 milyon kat daha fazladır. Câhiliye döneminde bazı kabîlelerin, bilhassa Huzâa kabîlesinin Şî‘râ yıldızına taptığı da ayrıca bildirilmektedir (Sülün 2010: 180-181).

Dîvân şiiri kelime dağarcığında yer almakla birlikte, Şî‘râ yıldızına, şâirlerce çok atıfta bulunulduğunu söylemek zordur; ancak şu iki beyit örnek olarak zikredilebilir:

17. asır şâirlerinden Şeyhülislâm Yahyâ (öl. 1644) bir gazelinin makta‘ beytinde

Biz o cem ‘üz şî‘rümüz Şî‘râya feyz-i nûr ider

Reşk ider Yahyâ felekde encüm-i rahşân bize (Kavruk 2001: 351)

şeklindeki temeddüh ifâdeleriyle, kendisinin de dâhil olduğu şâirler topluluğunun - ki kuvvetle muhtemel, dîvân şâirleri topluluğudur- parlak şiirlerinin Şî‘râ yıldızına

nûr/ışık verdiğini, gökte parlayan yıldızların onların şiirlerini kıskandığını iddiâ etmektedir.

Yine aynı asrın bir diğer şâiri Fehîm-i Kadîm (öl. 1647), Mısır Kalesi dizdârı Mehmed Ağa için yazdığı kasîdede

Cihân- ‘âtıfetâ gerçi fark-ı eş ‘arum

Kemâl-i mertebede vâsıl oldu Şi‘râya (Üzgör 1991: 154)

beytiyle övünerek, göklere değen şiirlerinin başının son derece yükseğe çıkarak Şi‘râ yıldızına ulaştığını beyan etmektedir.

Bu beyitlerde de görüldüğü üzere dîvân şâirlerinin, Şi‘râ yıldızını, - genellikle- parlak şiirlerini övmek için mübâlağalı bir mikyasa olarak kullandıklarını söylemek mümkündür.

Şi‘râyı Şu‘arâ Okumak

Muhtemelen dîvân şiirinde sık kullanılmamış olmasından kaynaklanarak dikkatlerden kaçmış olacak ki, birbirinden bağımsız iki çalışmada yer alan iki beyitte Şi‘râ kelimesi şu‘arâ olarak okunup yazılmıştır. Bu durum, aslında beyitlerin tam olarak anlaşılammış olduğuna da işâret etmektedir. Aşağıda bu hatâlı okumalara dâir tenkitler çerçevesinde yorumlar ve teklifler de yer almaktadır.

1. Tenkit:

Hatâlı okumalardan ilki, Ali Fuat Bilkan’ın *Nâbi Dîvânı* neşrinde, Nâbî’nin (öl. 1712) Manisalı Birrî Çelebi’ye yazmış olduğu medhiyyede yer alan

Şevk ile sıdk ile nazm itdüğü terkîb-i garîb

Keffe-i veznde gâlib görünür şu‘arâya

beytinde göze çarpmaktadır (Bilkan 1997: 149). Beytin bu şekilde okunuşunun vezin ve anlam yönlerinden sağlaması yapıldığında durum şöyle temâyüz etmektedir:

Vezin: Beyit remel bahrinin 4 tef‘ileli 15 cüz’lü “fe‘ilâtün (fâ‘ilâtün) fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün (fa‘lün)” kalıbıyla söylenmiştir. *Fe‘ilâtün* tef‘ilesiyle başlayan ve *fe‘ilün* tef‘ilesiyle biten kalıplara özgü bir imkân şöyledir ki, şiirin bazı -ender olarak da tüm- mısralarında ilk tef‘ile *fâ‘ilâtün*, son tef‘ile de *fa‘lün* olabilmektedir. Şu durumda, verilen beytin heceleri açıklık (.) kapalılık (-) durumlarına ve kalıbın tef‘ilelerine göre, “..- (-.-) / ..- / ..- / ..- (-)” dizilişine uydurularak taktî‘ edildiğinde ilk mısraın

Şevk ile sıd/k ile nazm it/düğü terkî/b-i garîb

şeklinde kalıba uygun olarak okunabildiği, ancak

Keffe-i vez/nde gâlib/ görünür şu‘arâya

şeklindeki ikinci mısraın ise kalıba uydurularak okunamadığı görülecektir.

Beytin iki mısraı da *fâ‘ilâtün* tef‘ilesiyle başlamaktadır. Arûzda, medd bulunan hecelerin -aksini gerekli kılan *izâfet terkîbi* ve *atıf terkîbi* ile *kasr* gibi durumlar yok ise- iki cüz’ (-) olarak okunması gerektiği kuralı göz önüne alınacak olursa, ikinci mısraın ikinci kelimesinde tek başına “vezn (-)” hecesinin -biri kapalı biri açık- iki cüz’e karşılık geldiği ortadadır.

İkinci mısırân ilk iki tef'ilesinde bir aksaklık görünmemektedir:

Keffe-i vez/nde gâlib/ görünür .../...

Ancak kalıba göre üçüncü tef'ilenin son cüz'ü kapalı (-) olması gerekirken bu okumada “şu (.)” hecesi açık cüz'e karşılık gelmektedir. Kezâ, son üç hece “arâya (.-)”, fe‘ilün (.-) ya da fa‘lün (--) tef'ilelerinden birine uyması gerekirken fe‘ülün (.-) tef'ilesine uyarak kalıbın nizâmını ihlâl etmektedir. Şu durumda, kalıba göre ikinci mısırân son kelimesinde -kuvvetle muhtemel- bir okuma hatâsı kendini göstermektedir.

Anlam: Beyit Nâbî Divânı'nın tenkitli neşrinde yer aldığından dolayı, beytin anlamına dâir nâşirin herhangi bir açıklama yapması zâten beklenmez. Bununla birlikte, nüsha farklarının gösterildiği aparat kısmında beytin vezin/taktî' yordamıyla okunuşundaki aksamayı düzeltebilecek herhangi bir varyanta veya ipucuna da rastlanmamaktadır.

Nâşirin okuyuşunun anlam bakımından doğruluk sağlamanın yapılabilmesi, öncelikle beytin, gramer zemîni üzerinde söz diziminin yapılarak nesre aktarılışı ile dil içi çevirisindeki tutarlılık ve başarının görülebilmesiyle alâkalıdır. Nâşirin, beyti böyle okuyuşunu

“Şevk ile sıdk ile nazm itdügi terkîb-i garîb (özne) / keffe-i veznde (yer tamlayıcısı) / şu‘arâya gâlib (zarf) / görünür (yüklem).”

şeklinde nesre aktarmak, ardından da dil içi çevirisini

“(Birri'nin) istek ve doğrulukla nazma aktardığı değişik/yeni terkip, terâzinin kefesinde şâirlere üstün gelir (şâirlerden ağır çeker).”

şeklinde yapmak mümkündür.

Bu aktarmalar ilk bakışta mâkul gelebilir; ancak daha dikkatli bir duyuşla yaklaşıldığında, bir şâirin terkîbi ile diğer şâirlerin ölçülüp tartılmasının, mukâyese unsurlarının aynı cinsten olmayışları yönüyle, söz konusu olamayacağı ortadadır. Bir şâir diğer şâirlerden üstün olabilir, ama bir şâirin terkîbinin diğer şâirlerden üstün olması -şu‘arâ kelimesinde mecâz ihtimâli de bulunsa- akli kıyas yönünden zayıf kalmaktadır.

Bu noktada, vezin ve anlam yordamlarının uyarılarıyla beytin son kelimesinin “Şi‘râ” olması gerektiği söylenebilir.

Beytin başındaki “şevk (شوق)” kelimesi Arapça'da *istek*, *şiddetli arzu* anlamlarına gelmekte ise de, zaman içerisinde Türkçe'de “şavk (شوق)” şeklinde telaffuz edilen kelime *ışık*, *parlaklık* anlamlarında kullanılagelmiştir. Şu durumda, parlaklık bağlamında *şavk* ile *Şi‘râ* arasında bir *ihâm-ı tenâsüb* sanatından bahsetmek de mümkün görünmektedir.

Teklif: Vezin ve anlam yönünden beyitle ilgili yapılan bu değerlendirmeler ışığında son kelimesininin tashîhiyle, beytin

Şevk ile sıdk ile nazm itdügi terkîb-i garîb

Keffe-yi veznde gâlib görünür Şi‘râya

şeklinde okunup Latin harfleriyle yazılabilmesi ve

“Şevk ile sıdk ile nazm itdüğü terkîb-i garîb (özne) / keffe-i veznde (yer tamlayıcısı) / Şi‘râ’ya gâlib (zarf) / görünür (yüklem).”

şeklinde de nesre aktarılabilmesi mümkündür. Görüldüğü gibi, -küçük bir imlâ tavrının (Keffe-yi) dışında- beyitte değişen tek şey son kelimedir. Yine aynı minvalde son kelimedeki değişiklik, beytin dil içi çevirisinde şöyle bir sonucu ortaya çıkartmaktadır:

“(Birri’nin) istek ve doğrulukla nazma aktardığı değişik/yeni terkip, terâzinin kefesinde Şi‘râ’ya üstün gelir (Şi‘râ’dan ağır çeker).”

Yorum: Nâbî’nin ilgili kasîdesinden, şâirliğindeki mahâret ve şiirlerindeki letâfet ile temâyüz etmiş olan Manisalı Attâr Birri’nin, yüzünün güzelliği ile de dikkatleri üzerine çektiği anlaşılmaktadır; o, şiir muhîtime tâze bir soluk katmış, yeni bir ifâde tarzı getirmiştir. Bu beyitte de Birri’nin, dîvân şiirinin tezgâhında birikmiş ses, söz ve anlam malzemelerini değişik/yeni terkiplerle, parlak bir şekilde bir araya getirmiş olduğuna değinilmektedir.

Dîvân şiirini poetik açıdan tenkit eden beyitler ile şuarâ tezkirelerinde çokça rastlanan ve “parlak” anlamına gelen *âbdâr - tâbdâr* kelimelerini burada hatırlamak, bu beyit çerçevesinde de hem şâirin hem de şiirlerinin yıldızını parlatan bir şâirlik kâbiliyetinden bahsedildiğini ileri sürmek yerinde olacaktır. Şöyle ki, Birri’nin parlak şiirleri ya da şiirlerinde parlayan unsurlar Şi‘râ yıldızından daha parlaktır. Bir başka yorumla, Birri’nin diğer şâirler arasındaki parlaklığının, Şi‘râ’nın diğer yıldızlar arasındaki parlaklık derecesinden daha fazla olduğu söylenebilir.

2. Tenkit:

Hatâlı okumalardan ikincisi ise, M. Kayahan Özgül’ün son dönem dîvân şiirinin geçiş sürecini birçok yönüyle değerlendirdiği ihâtalı *Dîvan Yolu’ndan Pera’ya Selâmetle* çalışmasında görülmektedir. Özgül, mazmûn meselesinin döneme izdüşümlerini irdelediği bölümün 102. dipnotunda Sürûri’nin (öl. 1814) Sultân III. Selîm’i medh için yazmış olduğu kasîdeden

Zâyi’ olursa kadr-i mezâmînîm âsuman

Şuarâyı şi‘r-i pâkime şer‘an zaman verir

beytini örnek olarak alıntılar ve hemen ardından -aynı cümle içinde- beyitle ilgili olarak “...mazmunlarının ancak zamanla anlaşılacağı fikriyle tesellî bulurken...” ifâdelerini sarf eder (Özgül 2018: 385).

İlgili dipnot ile kitabın kaynakça bölümünde görülebildiği kadarıyla, Özgül’ün beyti alıntılardığı elyazması esere dâir bilgiler şöyledir: Sürûri, *Dîvân-ı Sürûri*, Millî Ktph. (Ank.) Yz. F.B. 387, v. 178a.

Verilen beytin ikinci mısırında iki okuma hatâsı ve bundan kaynaklanan tam anlayamama veya yanlış anlama ile birlikte yanlış yorumlama da dikkat çekmektedir. Buna dâir yapılabilecek değerlendirmeler şöyledir:

Vezin: Beyit hezec bahrinin 4 tef‘ileli 14 cüz’lü “mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün” kalıbıyla söylenmiştir. Verilen beytin heceleri açıklık (.) kapalılık (-)

durumlarına ve kalıbın tef'ilelerine göre, "--. / -. / .-. / -.-" dizilişine uydurularak taktî' edildiğinde

Zâyi' o/lursa kadr-i/mezâmîni/m âsuman

şeklinde ilk mısraın kalıba uygun olarak okunabildiği, ancak

Şuarâyı / şî'r-i pâki/me şer'an za/man verir

şeklindeki ikinci mısraın kalıba uydurularak okunamadığı görülecektir. Dahası arûzda, medd bulunan hecelerin -biri kapalı biri açık- iki cüz' (-.) olarak okunduğu, medd bulunmayan hecelerin de hece sayısına uygun olarak hecelenebileceği kuralı hesâba katıldığında bile, iki mısraın hece sayıları tutmamakta, ilk mısra 14, ikinci mısra 15 heceli çıkmaktadır.

İkinci mısraın taktî' yordamıyla okunması netîcesinde, 3 heceli ve 3 cüz'lü ilk tef'ilenin 4 heceli ve 4 cüz'lü olarak okunup yazıldığı görülmektedir. Dahası, arûzla yazılmış şiirlerin kalıplarının doğru tesbit edilerek okunmasında önemli bir anahtar olan ilk cüz', bu beytin kalıbında kapalı (-) olması gerekirken açık (.) olarak okunup yazılmış; bu bakımdan ilk mısra ile uyumsuz bir görüntü arz etmiştir, "Zâ (-) / Şu (.)" cüz'lerinde görüldüğü gibi. İkinci cüz' de kapalı (-) olması gerekirken açık (.) olarak okunup yazılmıştır. Şu hâliyle mısraın ilk tef'ilesi olarak okunup yazılan "Şuarâyı" kelimesi 3 cüz'lü "mef'ûlü" (--.) tef'ilesine uygun olarak değil, 4 cüz'lü "fe'ilâtün" (...-) tef'ilesine uygun düşmektedir ki kalıbı ihlâl etmektedir.

Mısraın sonraki tef'ileleri kalıbın taktî'ine uygun görünmektedir:

... / şî'r-i pâki/me şer'an za/man verir

Anlam: Beytin anlamını bir bağlama oturtabilme adına bir ek bilgilendirme, yerinde olacaktır. Beyit, Sürûri Dîvânı'nın başında yer alan, Sultân III. Selim'e sunulmuş 131 beyitlik "verir" redifli kasidedeki 39 beyitlik hacimli fahriyye bölümünün 24. beyti olup, Sürûri'nin kendi şiiri ve şâirliği üzerine övgülü değerlendirmelerinin kıvâmını artırdığı kısımdandır.

Temel anlam ya da somut anlam düzeyinin ortaya konulabilmesi için beytin cümle unsurlarının gramer düzlemi üzerinde nesre aktarılışının tam olarak yapılabilmesi ön şarttır. Nâşirin nakletmiş olduğu şekliyle beyti nesre aktarma denemesi nasıl sonuçlar verebilir:

"Kadr-i mezâmînim zâyi' olursa (zarf) / zaman (özne) şer'an (zarf) / şu'arâyı (nesne) / şî'r-i pâkime (yer tamlayıcısı) / verir (yüklem)."

(Bu dizilişte "âsuman" kelimesi açıkta kalmaktadır.)

"Âsuman zâyi' olursa (zarf) / kadr-i mezâmînim (özne) / şuarâyı (nesne) / şer'an (zarf) / şî'r-i pâkime (yer tamlayıcısı) / verir (yüklem)."

(Bu dizilişte "zaman" kelimesi açıkta kalmaktadır.)

"Âsuman zâyi' olursa (zarf) / zaman (özne) / şer'an (zarf) / kadr-i mezâmînim (nesne) / şî'r-i pâkime (yer tamlayıcısı) / verir (yüklem)."

(Bu dizilişte “şuarâyı” kelimesi açıkta kalmaktadır.)

Bu cümle dizilişi ihtimallerini artırmak mümkündür, ancak her birinde cümle dışında, açıkta kelime(ler) kalacak; anlam tam olarak yerine oturmayacaktır. Bu durum da beytin okunmasında hatâların bulunabileceğini işâret etmektedir.

Nâşir, beyitten çıkarabildiği anlam/yorumun şu kadarını vermiştir: “... mazmunlarının ancak **zamanla** anlaşılacağı fikriyle teselli bulurken...”. Bu anlam/yorum, nâşirin zihnindeki hangi cümle dizilişinden kaynaklanmıştır, bilinmez...

Yukarıda vezin kontrolü yoluyla ilk tefilenin 3 heceli ve 3 cüz’lü bir kelimeyi gerekli kıldığı ortaya çıkmış idi; bu noktada, “Şuarâyı” (..--) kelimesinin yerine, onunla eş yazılı “Şi‘râyı” (--.) kelimesinin ikâme edilebileceğini söylemek mümkündür. Gökyüzü anlamındaki “âsumân” kelimesinin varlığı da, *tenâsüb* sanatının verdiği karîneyle, kelimenin, yıldız ismi olan “Şi‘râ” olabileceğini imkân dâhiline sokmaktadır.

Beytin anlam yordamının uyarısıyla -vezni etkilemeyen- ikinci bir okuma hatâsından da bahsetmek gerekir ki bu hatâ nâşirin beyte dâir yukarıda alıntılanan yorumuyla kendini açığa çıkarmaktadır. Şöyle ki nâşirin yorumundaki “zamanla” kelimesi, kelimenin okunuş/algılanışıyla ilgili bir hatâyı işâret etmektedir. Dîvân’ın, nâşirin de kaynakçaya dâhil ettiği ta‘lik hatlı matbû nüshasında (Sürûrî 1255: 3), bu kelimenin, -“vakti kuşatan şey, zaman” anlamına gelen- “zemân” (زمان) değil de, -“kefâlet ve ödenmesi gereken kefâlet borcu” anlamına gelen- “zamân” (ضمن) şeklinde yazılı bulunduğu âşikârdır. Kelimenin, beytin ilk mısırındaki, mazmûnlar anlamına gelen ve “zımn (ضمن)” kökünden “mezâmîn” (مضامين) kelimesi ile müştakk/kökteş olduğu ve burada *istikâk* sanatı yapıldığı düşünülürse, kelimeyi bu şekilde okuyup, anlama ve yorumlama imkânı daha da kuvvetlenir. Bunun yanında, beyitteki “şer‘an” kelimesi de, bir şer‘at ya da fıkıh ıstılâhı sayılan, ödenmesi gereken kefâlet borcu anlamındaki “zamân” kelimesi için yine *tenâsüb* yollu bir karînedir.

Tüm bunların yanında -okuma hatâsı sayılmamakla birlikte-, beyit estetiği de göz önüne alınarak daha ince bir okuma yapılacak olursa, “şer‘an” kelimesini, tenvinsiz şekliyle “şer‘â” okumak, *kalb* sanatının da hesâba katılmasıyla, harflerinin farklı dizilişleriyle oluşan “Şi‘râ” kelimesiyle âhenkli hâle getirmek mümkün olabilir.

Yine vezne göre medd bulunan heceler, telaffuzlarında gizli yarım ünlü/vokalleri zamanla ses türemesi yoluyla kısa vokal olarak kendi bünyelerine katıp öylece telaffuz edilmeye başladıkları bilinmektedir. Beyitte “âsumân” kelimesinin, şiirdeki fasîh/sahîh telaffuzda “âsmân” olduğu, “âs” (-) hecesinde de böyle bir ses türemesinin ortaya çıkmasıyla “âsu” hâlini aldığı söylenebilir. Şu durumda kelimeyi, arûzlu şiirdeki sahîh telaffuzuyla “âsmân” şeklinde okumak uygun görünmektedir.

Bunlara mukâbil, bazı imlâ uygulamaları ile ilgili tartışılabilir hususlara -bu makâle çerçevesini zorlayacağı düşüncesiyle- temas etmek gereksiz görülmektedir.

Teklif: Beyit,

Zâyi‘ olursa kadr-i mezâmînim âsmân

Şi‘râyi şî‘r-i pâkime şer‘â zamân verir

şeklinde tashihle okunup Latin harfleriyle yazıldıktan sonra

“**Kadr-i mezâmînim zâyi‘ olursa** (zarf) **âsmân** (özne) **Şi‘râyi** (nesne) **şî‘r-i pâkime** (yer tamlayıcısı) **şer‘â** (zarf) **zamân** (zarf) **verir** (yüklem).”

şeklinde de nesre aktarılabilir. Beyti

“Mazmûnlarımın kadri zâyi olursa gökyüzü Şi‘râ’yı pâk şiirime kefâlet borcu (olarak) verir.”

şeklinde de dil içi olarak çevirmek mümkündür.

Beytin nâşir ve şârihinin farklı imlâ, vurgu ve dil içi çeviri tercihleri dikkate alındığında da, nesre ve günümüz Türkçesine bu aktarma şekillerinin, üzerinde uzlaşılabilir bir mâhiyet arz ettikleri ileri sürülebilir.

Yorum: Mazmûn nedir, nerede bulunur? Mazmûn denilen söz/şiir cevherlerinin, yerde -yani somut âlemde, dilde ya da şiirin sözünde- değil de gökte -soyut semâvî âlemde- aranması gerektiğini ileri sürmek, konu üzerine yapılmış çalışmalar ışığında artık mümkündür (Dağlar 2014). Şiirdeki mazmûnların kefli, onları hak eden şâirlere ilhâm yoluyla emânet ederek veren gökyüzüdür. Şu hâlde, bu kıymetli şiir cevherlerinin değerinin bilinmeyerek unutulup kaybolması hâlinde, Şi‘râ gibi çok parlak bir yıldızı, artık mazmûnsuz kalarak parlaklığını yitirmiş şiire kefâlet borcu olarak verecek olan da gökyüzüdür. Bu cümleden olarak, beyitte şâir, mazmûnlarının çok parlak olduğunu, hattâ parlaklıkta Şi‘râ yıldızına denk geldiğini beyan ederek övünmektedir.

Sonuç

Şi‘râ ile şî‘r/şu‘arâ kelimeleri arasında iştikâk alâkası var mıdır, bilinmez; ama, acabâ dîvân şâirleri şiirin mazmûnlarının gökyüzündeki mekânı olarak Şi‘râ yıldızını mı kabul ediyorlardı? Şiir sanatının hayli el üstünde tutulduğu, şiire apayrı bir kıymetin verildiği Arap kültüründe şiir geleneğinin şuuraltında -bir kozmik yüceltme imgesi olarak- böyle bir kabul yatıyor muydu? Belki de...

Makâle çerçevesinde tenkîdi yapılan okuma hatâları ile ilgili düzeltme tekliflerini “neşir tashîhi” olarak adlandırmak mümkündür. Görülmektedir ki, Latin harfleriyle neşredilmiş dîvân şiiri örneklerinin vezin/taktî‘ ve anlam yordamlarının eşzamanlı kullanılarak okunması ile -şiirlerin Arap harfli metin ya da nüshalarının görülmesine bile gerek duyulmadan- okuma aksaklık ve hatâları düzeltilmek üzere fark edilebilir.

Bu alanı ilgilendiren bir tenkit yazısında özellikle belirtilmelidir ki, dîvân şiiri metinlerinde dikkat çeken hatâlar sâdece, Arap harflerinden Latin harflerine aktarılıp neşredilme sürecinde ortaya çıkmaz; bilgisiz dikkatsiz özensiz müstensih ya da müretteplerce gerçekleştirilen, Arap harfli nüshalardan yine Arap harfli başka el yazması ya da matbû nüshalar çoğaltma süreci de çeşitli hatâlara yol açabilir.

Filoloji alanına yönelik olarak yapılan araştırmaları örnek metinlerle dayanaklı hâle getirmek emîn ve metîn bir usûldür. Bununla birlikte, dîvân edebiyâtı sahasına yönelik araştırma yapanlar adına, metinler ve nüshalarıyla uğraşmanın -ve deyim yerindeyse, boğuşmanın- sürekli dikkat ve metânet gerektiren bir çaba olduğunu, beşerî-zihnî dalgınlık ve yorgunluklardan kimsenin vâreste bulunmadığını burada bir kez daha ifâde etmek gerekir. Bu yolda gayret gösterip türlü zahmetleri göğüsleyenlerin haklarını teslim etmek ise bir kadirşinaslık gereğidir.

Kaynakça

Bilkan, Ali Fuat (1997). *Nâbî Divânı*, C. 1, İstanbul: MEB Yayınları.

Dağlar, Abdülkadir (2014). “Şiirin Mazmûn Hâli”, *Metnin Hâlleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, (Haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Selim S. Kuru - Ali Emre Özyıldırım), İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 196-247.

Kavruk, Hasan (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, Ankara: MEB Yayınları.

Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. (1997), (Haz. Hayrettin Karaman - Ali Özek - İbrahim Kâfi Dönmez - Mustafa Çağrıncı - Sadrettin Gümüş - Ali Turgut), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Özgül, M. Kayahan (2018). *Divan Yolu’ndan Pera’ya Selâmetle: Modern Türk Şiirine Doğru*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sülün, Murat (2010). “Şi‘râ”, *DİA*, C. 39, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 180-181.

Sürûrî (1255). *Dîvân-ı Sürûrî*, Mısır: Bulak Matbaası.

Üzgör, Tahir (1991). *Fehîm-i Kadîm: Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: AKM Yayınları.